

THE BEGINNING OF THE SCHOOL SYSTEM IN VOIVODINA AND NOVI SAD
AND MEASURES AIMED AT THE HEALTH PROTECTION OF PUPILS

Marija OGNJANOVIĆ

The first schools were opened in Novi Sad in 1702. There was no health protection of pupils. The situation was not improved by the school reform »Ratio educatorum«. In 1801, the town's physician dr Stefani started with vaccination of small and school children. In his letter from 1819 Jozef Šafarik mentioned the fact that building of High School was the most beautiful in the Austro-Hungarian monarchy. The housing conditions of schools in Novi Sad were significantly improved after the period of 100 years. The health supervision of pupils was performed by the town's physician dr Nestor Mandić, and there were some statistical data on morbidity and mortality of school children in Novi Sad. Dr Gligoriije Sekulić was appointed the first school physician in 1828. In 1852 dr Djordje Natošević, as the Dean of the High School, introduced the subject hygiene and compulsory gymnastics at least in higher classes. In the same year, the school for apprentices was opened, and there was an order that the school was compulsory for all apprentices, and that the duty of the town's physician was to take care of housing conditions, health, and working hours of apprentices. Later, dr Jovan Velimirović and dr Aleksandar Koda performed their practice exclusively for school children.

After the First World War, the Institutes of Public Health were established and they included different dispensaries and school polyclinics. In 1925 and 1926 polyclinics were established in: Subotica, Sombor, Bečkerek, Kikinda, Vršac in Novi Sad. The school polyclinic in Novi Sad comprised: outpatient clinics for curative examinations and interventions, systematic examinations, eye diseases, otorhinolaryngological and dental interventions. The total number of examinations in 1926 was 3085, in 1927 it was 6182, and 1930 22882. In addition to those outpatient clinics, the school kitchen, bathroom, summer Danubian bathing beach with swimming school and school kitchen and milk kitchen in the forest school in Hajduk Veljko street were opened, too.

The first chief of the school polyclinic was dr Vojislav Dima till 1928, then, dr Vladan Jojkić from 1928—1932, and until the war, dr Paja Bogdanović and dr Nada Micić-Pakvor.

After the Second World War, the chiefs of the school polyclinic — dr Nada Micić Pakvor, dr Rozalija Gutman and dr Isa Knežević, organized and enlarged it. Since 1954 dr Marija Ognjanović has been the chief of the polyclinic. The scope of the school protection has been expanded, many specialistic and superspecialistic services have been established, e.g. the school antituberculous dispensary, public-health nursing, section for corrective gymnastics, diagnostic laboratory, RO cabinet, etc. The total number of examinations is over 51.000 per year.

Since 1957 the school polyclinic has covered students of the University of Novi Sad, too, but recently the Home of Health has been established for students. As the number of pupils increased to over 30.000 in Novi Sad, and regarding the integration of the outpatient services, the service for health protection of school children and young people of the school age was established in the Home of Health. Today, the Home of Health comprises one central dispensary and 7 school dispensaries distributed on the outskirts of the town.

In the paper, the author analyzes morbidity of school children and young people for the last 50 years as well as the successful work of the school health service.

PRILOG POZNAVANJU ZDRAVSTVENOG STANJA STANOVNIŠTVA
VARAŽDINSKE ŽUPANIJE POČETKOM XX STOLJEĆA
S POSEBNIM OSVRTOM NA POJAVU NEKIH
ZARAZNIH BOLESTI

Gustav PIASEK

Varaždinska je županija nastala spajanjem tri starohrvatske plemenske župe: zagorske, hraščinske i varaždinske (1). Stara se varaždinska župa nalazila između Drave i obronaka Ivančice i Kalnika, a prema zapadu do sadašnje republičke granice prema Sloveniji (2). Do Bach-ovog apsolutizma, kada je srušen feudalizam i stvoreni novi kotarevi, županija je bila podijeljena na četiri sudsko-upravna područja:

1. Gornje zagorsko područje — processus superior zagoriensis, poslije kotari Klanjec i Pregrada;
2. Donje zagorsko područje — processus inferior zagoriensis, poslije kotari Krapina i Zlatar;
3. Gornje poljsko područje — processus superior campestris, poslije dio kotara Ivanec i Varaždin;
4. Donje poljsko područje — processus inferior campestris, poslije kotar Varaždin (1).

Godine 1886. je ukinuta križevačka županija, pa su dijelovi kotara Ludberg i Novi Marof pripojeni varaždinskoj županiji (1) i od tada varaždinska županija ima slijedeće kotareve s općinama (3):

Kotar Ivanec sa općinama: Bednja, Ivanec i Maruševac;

Kotar Klanjec sa općinama: Klanjec, Kraljevac, Veliko Trgovište, sela Zagorska i Tuhelj;

Kotar Krapina sa općinama: Đurmanec, Krapina, Sv. Križ Začretje, Petrovsko-Radoboj i Zabok;

Kotar Ludbreg sa općinama: Ludbreg, Martijanec, Mali Bukovec, Rasinja i Đelekovec;

Kotar Novi Marof sa općinama: Varaždinske Toplice, Breznica, Novi Marof i Gornja Rijeka;

Kotar Pregrada sa općinama: Pregrada, Desinić, Krapinske Toplice i Hum na Sutli;

Kotar Varaždin sa općinama: Biškupec, Jalžabet u Semovcu, Križovljan, Petrijanec, Vidovec i Vinica;

Kotar Zlatar sa općinama: Zajezda (kasnije Budinščina), Hrašćina u Trgovišću, Lohor, Mače, Mihovljan i Zlatar (3).

Broj stanovnika varaždinske županije je iznosio 1877. godine 191.992, a 1910. godine 328.474. Ovaj nagli porast je uzrokovan pripojenjem dijela ukinute križevačke županije (1). Najgušće je naseljen kraj oko Pregrade, gdje na 1 km² dolazi oko 370 stanovnika. Sama crkvena župa Pregrada ima 13.110 žitelja (1).

Ovih nekoliko podataka bilo je neophodno reći da bismo se mogli orijentirati u praćenju kretanja zaraznih bolesti.

U izvještajima upravnog odbora i kr. podžupana varaždinske županije može se kontinuirano pratiti kretanje zaraznih bolesti u pojedinim kotarevima, ponekad i u mjestima. U to su se već vrijeme vršila i obilježna cijepljenja i docjepljivanja protiv velikih boginja, pa su navedeni iscrpni brojevi podaci i o tome. Spomenuto je i zdravstveno osoblje koje je djelovalo na tom području, a iznesena su opažanja o općem zdravstvenom stanju stanovništva, kao i neke važnije pojave iz javnog zdravstva (3—14).

Godina 1900.

Šarlah (škrlet). — Najviše je bilo te bolesti u kotaru Novi Marof i Zlatar u podjednakom trajanju, a znatno manje u kotarevima Krapina, Ludbreg, Pregrada i Varaždin.

Hripavac. — Bilo je bolesne djece u svim kotarevima, a najviše u kotaru Krapina. U tom su kotaru djeca болоvala kroz 7 mjeseci tokom godine. Na području kotara Ludbreg bilo je bolesnih samo u mjesecu veljači.

Difterija. — Bolesne je djece bilo u svim kotarevima, ipak, najkraće je bolest trajala u kotaru Ivanec i Krapina. U listopadu te godine je umrlo 16% oboljele djece.

Trbušni tifus (trbušna pošalina). — Bolesnih je bilo u kotarevima Pregrada, Klanjec, Novi Marof i Zlatar. Bolest se pojavila u mjesecima veljači i prosincu.

Varicellae (kozice). — Kratko vrijeme, svega u jednom mjesecu, bilo je bolesnih u kotaru Klanjec i Varaždin.

Morbilli (ospice, dobrac). — Bolesnih je bilo u svim kotarevima županije, a najviše u kotaru Pregrada. Ondje se bolest zadržala kroz 5 mjeseci u godini. U kotaru Novi Marof i Varaždin bilo je ukupno 113 bolesnih, od kojih su samo 2 umrli.

Dizenterija (srdobol, srdobolja). — Bolesnih je bilo u mjesecu studenom i prosincu, i to u kotarevima Krapina, Klanjec, Novi Marof i Zlatar, dok ih je nešto više bilo u kotaru Pregrada.

Godine 1900. bilo je na području županije rođeno 9.972 djece. Od tog je broja trebalo cijepiti protiv velikih boginja 9.003 djece. Sa uspjehom je cijepljeno 8.566 djece (95,1%).

Docjepljeno je sa uspjehom 73,7% školske djece (4).

Godina 1901.

Difterija. — Epidemijski se bolest javila u siječnju mjesecu na području kotara Zlatar, a sporadično je bilo najviše oboljelih u kotaru Pregrada, zatim nešto manje na području kotara Varaždin. Bilo je nešto bolesnih i u drugim kotarevima, osim u kotaru Krapina i Novi Marof.

Influenza (hripavica). — U mjesecu veljači je gripa harala epidemijski po cijeloj županiji. Bolest je bila blagog toka.

Šarlah. — Oboljelih je bilo na području cijele županije, a najdulje je trajanje bolesti zabilježeno na području kotara Varaždin.

Hripavac. — U toku je godine kroz kraće vrijeme bilo bolesnih na području kotara Varaždin, Novi Marof, Pregrada, Zlatar i Krapina.

Trbušni tifus. — U prosincu je bilo na području kotara Klanjec i Novi Marof 25 oboljelih, a bilo je bolesnih još i na području kotara Pregrada, Zlatar i Varaždin.

Morbilli. — Bolesnih je bilo te godine na području cijele županije. Zabilježene su i epidemije ospice u pojedinim kotarevima, i to:

— U mjesecu travnju na području kotara Ludbreg i Varaždin (u Varaždinu je oboljela jedna trećina školske djece pučkih škola);

— U mjesecu lipnju u kotaru Novi Marof i ponovno u Varaždinu. Oboljelo je ukupno 920 djece. Bolest je bila blagog toka;

— U mjesecu rujnu na području kotara Ivanec, Klanjec, Krapina, Novi Marof i Varaždin. Zatvorene su škole na 8 odnosno 10 dana u mjestima: Bedekovčina, Cvetlin, Ivanec, Kamenica i Gornja Rijeka;

— U mjesecu prosincu ponovno se ospice javljaju epidemijski, i to na području kotara Ivanec, Krapina, Pregrada, Zlatar, te opet u Novom Marofu i Varaždinu.

Dizenterija. — Od kolovoza do listopada bilo je najviše oboljelih u kotaru Ivanec, a nešto manje u Varaždinu i Pregradi. Poneki je bolesnik bio na području kotara Klanjec i Novi Marof.

Godine 1901. je rođeno na području varaždinske županije 10.311 djece. Sa uspjehom je primarno vakcinirano 93,6%, dok je uspješno revakcinirano 73,9% školske djece (5).

Godina 1902.

Te su godine na području županije djelovali slijedeći zdravstveni radnici: županijski fizik, 8 kotarskih, 7 općinskih liječnika, te 2 liječnika

zaposlena u drugim službama, kao i 2 privatna (sukromna) liječnika. Bilo je 53 primalje, djelomično u službi, djelomično privatnih, zatim 8 ljekarnika i 1 ljekarnički providnik. Na području je županije bilo 8 veterinarara.

O općim zdravstvenim prilikama te godine izvještaj (3) spominje zimi žestoke katare dušnika, upale pluća i porebrice, a u ljetnim mjesecima katare želuca i crijeva. Za primarno cijepljenje protiv velikih boginja je bilo upisano 10.865 novorođene djece. Sa uspjehom je cijepljeno 9.441 dijete (94%), a školske je djece uspješno revakcinirano 4.377 ili 77%.

Zaraznih je bolesti bilo te godine:

Difterija. — Pojavila se u ukupno 55 sela županije i oboljelo je 137 djece. Ozdravilo je 96 djece (71%), a 41 dijete (29%) je umrlo. Gotovo svi izliječeni primali su antidifterični serum.

Šarlah. — Bolest se pojavila u 83 sela, a oboljelo je 378 djece. Iz 1901. g. je preostalo na liječenju 9 bolesne djece od šarlaha, pa je ukupni broj bolesnih bio 387, od toga je ozdravilo 300 djece (77,5%), dok je 83 djece (21,4%) umrlo. Istekom godine preostalo je na liječenju 4 djece.

Morbili. — U 44 sela kotara Klanjec, Pregrada, Varaždin i Zlatar oboljelo je 432 djece, preostalo je bolesnih iz 1901. g. 26, pa je ukupni broj bolesnika bio 458. Ozdravilo je 241 dijete (92%), a 37 (8%) djece je umrlo.

Variolois (boginje). — Bolest je opažena u blagoj formi u 2 sela ivanečkog kotara, a oboljelo je 10 djece. Sva su djeca ozdravila. Izvršeno je odmah docjepljivanje, pa se smatra da se time spriječilo daljnje širenje te bolesti.

Varicellae. — U 15 sela kotara Ivanec, Pregrada, Varaždin i Zlatar oboljelo je ukupno 32 djece. Sva su ozdravila.

Trbušni tifus. — Javljao se sporadično kroz cijelu godinu u 22 sela kotara Klanjec, Krapina, Ludbreg, Pregrada, Varaždin i Zlatar. Iz 1901. g. su preostala na liječenju 2 bolesnika, a tokom 1902. g. je oboljelo 86 osoba, pa ih je ukupno te godine bolovalo 88. Od tih je 71 (81%) ozdravilo, a 17 (19%) umrlo. Izvještaj navodi da je bolest i širenje bolesti uzrokovala nezdrava zdenčana voda u zaraženim selima.

Dizenterija. — Pojavila se u 3 sela kotara Klanjec i Varaždin u IV, X, XI i XII mjesecu 1902. g. Oboljele su 23 osobe, od kojih je 18 (78,3%) ozdravilo, a 5 ih je (21,7%) umrlo.

Hripavac. — Bolest se javljala sporadično u 29 sela kotara Klanjec, Ludbreg, Novi Marof, Pregrada i Varaždin. Ukupno je oboljelo 268 djece i od toga je broja 218 (81,4%) ozdravilo, a 26 (9,7%) umrlo, dok je 27 djece istekom godine preostalo na liječenju.

Parotitis epidemica (zapala obušnih žlijezda). — Opažena je u 11 sela kotara Novi Marof, Varaždin i Zlatar, gdje je oboljelo 48 djece i sva su ozdravila.

Influenza. — Javila se u blagim oblicima u mjesecima siječnju, veljači i ožujku. Liječeno je 173 bolesnika i svi su ozdravili.

Trahom (egipatski očni žar). — Ambulantno je liječeno u mjesecima travnju i svibnju 46 bolesnika. Od tih je 21 izliječen, u 20 je poboljšano stanje, a u petorice je ostalo nepromijenjeno. U jesenskom razdoblju (mjeseci rujna i listopada) ambulantno je liječeno u istim selima 36 bolesnika, od kojih je 9 ozdravilo, a u 27 stanje je poboljšano. Bolesnici su bili iz kotara Ivanec, Krapina, Ludbreg, Novi Marof, Pregrada i Zlatar, posebno u selima: Đurmanec, Mali Bukovec i Mali Komor.

Bjesnoća. — Jedna je žena ugrižena od životinje sumnjive na bjesnoću. Ostala je živa.

Godina 1904.

Na području županije je bilo te godine (6) zdravstvenog osoblja: županijski fizik, 8 kotarskih liječnika, 7 općinskih, 2 privatna i 2 liječnika zaposlena u drugim službama. Bilo je, nadalje: 61 primalja, 8 ljekarnika i 1 ljekarnički providnik. Te je godine rođeno 11.944 djece, od kojih je sa uspjehom primarno vakcinirano 10.543 (94,8%) dok je školske djece uspješno revakcinirano 73,7%.

Zaraznih je bolesti bilo:

Difterija. — Kroz cijelu su godinu oboljela u 82 sela svih kotareva 252 djeteta. Od toga je 185 djece (73,6%) ozdravilo, a 64 (25,3%) umrlo. Troje je djece preostalo na liječenju istekom godine. Sva su izliječena djeca bila liječena »potkožnim uštrcavanjem krvne surutke proti difteriji«.

Šarlah. — U 11 mjesta kotara Ivanec, Krapina, Ludbreg, Novi Marof i Pregrada oboljelo je od te bolesti 35 djece, od kojih je 30 (85,8%) ozdravilo, a 5 (14,2%) umrlo. Bolest se javljala sporadično cijele godine.

Morbili. — Javljali su se sporadični slučajevi bolesti u mjesecima od I—V, zatim od VII do X u 16 sela kotara Klanjec, Krapina, Ludbreg, Novi Marof, Pregrada i Varaždin. Iz 1903. godine je preostalo na liječenju petoro djece, a 1904. g. su oboljela 142, pa je ukupno bilo bolesnih 147. Od njih je 143 (97,9%) ozdravilo, a 4 je djece (2,1%) umrlo.

Velike boginje. — U svibnju je oboljelo od velikih boginja jedno dijete na području kotara Ivanec i umrlo. Preventivnim docjepljivanjem stanovništva spriječeno je daljnje pojavljivanje te bolesti.

Varicellae. — Bolest se pojavila u blagom obliku u svibnju i listopadu u 13 sela kotara Krapina, Ludbreg, Pregrada i Varaždin. Ukupno je oboljelo 25 djece i sva su ozdravila.

Dizenterija. — Pojavila se sporadično u 5 sela kotara Ivanec i Varaždin tokom mjeseca kolovoza, rujna i listopada. Oboljelo je 36 osoba, od kojih su 32 (88,9%) ozdravile, u 4 (11,1%) umrle.

Trbušni tifus. — Kroz cijelu se godinu javljala ova bolest u 38 sela kotara Krapina, Ludbreg, Pregrada i Varaždin. Oboljelo je 85 osoba,

od kojih je 68 (80,1%) ozdravilo, a 13 (15,2%) umrlo. Četiri su bolesnika preostala na liječenju krajem godine.

Hripavac. — Bolest se javljala tokom cijele godine u 33 sela kotara Ivanec, Pregrada i Varaždin. Iz 1903. godine je preostalo 10 djece bolesno, oboljelo je u 1904. g. 208 djece, pa je ukupno bilo bolesnih 218. Od toga je 185 djece (85,4%) ozdravilo, 26 (11,4%) umrlo, a 7 ih je preostalo bolesno na kraju godine.

Parotitis epidemica. — U siječnju je i u svibnju oboljelo u 4 sela kotara Klanjec, Ivanec i Varaždin 94 djece. Jedno je dijete, inače bolesno, umrlo, a ostali su ozdravili.

Trahom. — U kotarskim sjedištima Ivancu, Krapini, Ludbregu, Novom Marofu, Pregradi i Zlataru, te u selima Mali Komor, Đelekovec, Gjurmanec, Hrašćina i Mali Bukovec liječeni su ambulantno u travnju i svibnju, zatim u rujnu i listopadu oboljeli od trahoma. U proljetnom je razdoblju liječeno iz 33 sela spomenutih kotareva 76 bolesnika, od kojih je 43 (56,6%) izliječeno, a u ostalih 33 (43,4%) je stanje ostalo nepromijenjeno. U jesenskom je razdoblju liječeno iz 26 sela 39 bolesnika, od kojih je 27 (69,8%) ozdravilo, a 12 (30,2%) ostalo neizliječeno.

Bjesnoća. — Evidentirane su 22 osobe ugrizene od životinja sumnjivih na bjesnoću (7 m., 1 ž. i 14 djece). 21 osoba je ostala zdrava, dok je jedan muškarac umro 40 dana nakon ugriza (6).

Godina 1905.

Zdravstvenih je radnika bilo te godine na području županije: županijski fizik, 8 kotarskih liječnika, 6 općinskih liječnika, 2 liječnika zaposlena u drugim službama (gradski fizik u Varaždinu, kazniona Lepoglava) i 3 privatna liječnika. Bilo je, zatim, 9 ljekarnika i 59 primalja. Ukupni je broj liječnika isti kao i prethodnih godina, ali je jedan općinski liječnik manje. Na području županije postoji 15 udruženih zdravstvenih općina (7).

Te je godine rođeno 10.653 djece. Sa uspjehom je cijepljeno protiv velikih boginja 95,3% male djece, a docjepljeno je sa uspjehom 77,6% školske djece. Cijepljenje je provedeno u razdoblju između 27. IV—30. VII, a cjepivo je bilo, kao i ranijih godina (i kasnije), nabavljeno u Kr. zemaljskom zavodu za proizvodnju animalnog cjepiva.

Te su godine zabilježene slijedeće zarazne bolesti:

Difterija. — Tečajem cijele godine javljala se sporadično među djecom u 49 sela svih kotareva. Iz prethodne je godine preostalo na liječenju troje djece, novooboljelih je bilo 89, dakle, ukupno su bolovala 92 djeteta. Od toga su 64 djeteta ozdravila (70%), a 28 (30%) je umrlo. I ove su godine sva izliječena djeca liječena »uštrcavanjem krvne surutke proti difteriji«.

Šarlah (škrljet). — Bolesti je bilo među djecom kotara Ludbreg, Krapina, Pregrada i Varaždin. Bolest se javljala sporadično i u 37 sela obo-

ljelo je ukupno 349 djece; 227 djece (65,2%) je ozdravilo, a 120 (34,3%) je umrlo. Dvoje je djece preostalo bolesno koncem godine.

Morbili. — Bolest se javila epidemijski u kotaru Klanjec i Pregrada, a sporadično među djecom kotara Ivanec, Krapina, Novi Marof, Varaždin i Zlatar. U 120 mjesta županije, osim u kotaru Ludbreg, oboljelo je ukupno 1.200 djece, od kojih je 1.063 (88,7%) ozdravilo, 32 djeteta (2,6%) umrla, a 105 je preostalo bolesno istekom godine.

Hripavac. — Sporadično se javljao među djecom kotara Ivanec, Novi Marof, Pregrada i Varaždin, a epidemijski u kotaru Ludbreg. Iz prethodne je godine preostalo 7 bolesne djece, novo je oboljelo 327 djece, pa je ukupno bilo 334 bolesne djece; 323 (96,8%) ih je ozdravilo, a 11 djece (3,2%) je umrlo.

Varicellae. — Bilo je 28 oboljele djece u 14 mjesta kotara Krapina, Pregrada i Varaždin. Sva su djeca ozdravila, a bolest je bila blagog karaktera.

Rubeola (crljenica). — Te je bolesti bilo u mjesecu veljači u 4 sela kotara Novi Marof. Oboljelo je 36 djece i sva su ozdravila.

Trbušni tifus. — Opažan je u sporadičnim slučajevima tijekom cijele godine u 24 sela kotara Ivanec, Klanjec, Krapina, Ludbreg, Pregrada, Varaždin i Zlatar. Od prethodne su godine preostala 4 bolesnika, novo je bilo oboljelih 96, ukupno je bolovalo 100 osoba. Od toga ih je 75 ozdravilo, 22 su umrla, dok su 3 bolesnika preostala koncem godine. I ove godine izvještaj kao uzrok širenju bolesti navodi nezdravu zdenčanu vodu.

Dizenterija. — Od kolovoza do prosinca pojavljuje se sporadično u 8 sela kotara Ivanec, Krapina, Varaždin i Zlatar. Oboljelo je ukupno 80 osoba, 67 (83,8%) ih je ozdravilo, dok je 13 bolesnika umrlo (16,2%).

Influenza. — Bolest je vladala od mjeseca siječnja do kolovoza epidemijskim karakterom po čitavoj županiji. Bila je sasvim blagog toka, a manifestirala se grozničavim katarom dišnih puteva bez težih komplikacija i samo u starijih ljudi su se, kao komplikacije, javljale upale pluća. Bolovalo je oko 20% cjelokupnog stanovništva županije (oko 60.000—65.000 ljudi, op. p.).

Trahom. — Ambulantno liječenje ove zarazne očne bolesti obavljeno je u dva navrata: 1. U I polugodištu je liječeno u 38 sela 89 bolesnika, od kojih je 15 (16,8%) ozdravilo, 10 (11,2%) odustalo od daljnjeg liječenja, a 64 (72%) preostalo bolesno na kraju liječenja. 2. U II je polugodištu priraslo još 33 bolesnika, 7 ih je (21,2%) ozdravilo, 4 (12,1%) bolesnika je brisano iz evidencije, jedan se odselio, a 21 (63,7%) je preostao neizliječen (7).

Godina 1906.

O općem zdravstvenom stanju stanovništva govori se u izvještaju (8) da je bilo u 1906. godini »poprečno povoljno«. Zimi su prevalirale kataralne

bolesti dišnih organa ("ustroja disala"), a ljeti probavila uslijed »preko-mjernog uživanja nedospjelog povrća i nedozrelog voća«. Od zaraznih se bolesti ističe hripavac koji je bio te godine epidemijskog karaktera i »značajnijeg raširenja«. Od 10.345 rođene djece sa uspjehom je primarno variolizirano 91,8%, a od školske djece revakcinirano sa uspjehom 73,7%.

Zarazne su se bolesti te godine kretale ovako:

Difterija. — Pojavila se u kotarevima Ivanec, Klanjec, Krapina, Ludbreg, Pregrada i Zlatar. Ukupno je bilo 105 bolesne djece, od kojih je 76 (72,4%) ozdravilo, a 29 (27,6%) umrlo. Navodi se da se u svježim slučajevima bolesti aplicirala »krvna surutka proti difteriji sa uspjehom«.

Šarlah. — Sporadični slučajevi u toku godine u svim kotarevima, osim Pregrade i Zlatara. Oboljelo je 424 djece, od kojih je 278 (65,2%) ozdravilo, a 140 (33,4%) umrlo. Šestoro je djece preostalo na liječenju krajem godine.

Morbili. — Te je godine ta bolest raširena u svim kotarevima, no ipak je ne smatraju epidemijom. Javlja se sporadično. Osim u razdoblju od ožujka do mjeseca lipnja, bilo je bolesnih u svim mjesecima, nekad više, nekad manje. Ukupno je oboljelo 1.670 djece, od kojih je 1.538 (92%) ozdravilo, dok ih je 132 (8%) umrlo.

Varicellae. — U mjesecima siječnju, travnju, svibnju, zatim listopadu, studenom i prosincu pojavljivala se ova bolest u selima kotara Klanjec, Krapina, Pregrada i Varaždin. Oboljelo je 34 djece i sva su ozdravila.

Trbušni tifus. — Bilo je oboljelih u svim kotarevima, osim krapinskog. Ukupno je oboljelo 77 osoba, od kojih je 59 (83,2%) ozdravilo, a 13 (16,8%) umrlo. Petorica su preostala na liječenju koncem godine. Navodi se da je bolest bila blagog toka i da se pojavljivala sporadično, osobito za sušnog vremena ("bevodice") ljeti, nakon »pijenja nezdrave ili pokvarene vode«.

Dizenterija (griža). — Sporadična pojava u raznim mjestima kotara Krapina između mjeseca kolovoza i prosinca. Nekoliko je osamljenih slučajeva bilo i u kotaru Pregrada, te u kotaru Varaždin. Ukupno je oboljelo 115 osoba, od kojih su 93 (81%) ozdravile, dok su 22 osobe (19%) umrle.

Hripavac. — Oboljelih od te bolesti je bilo u svim kotarevima županije, osim među djecom pregradskog kotara. Bolest je bila epidemijskog karaktera i ukupno je oboljelo 728 djece, 641 dijete (86,9%) je ozdravilo, dok ih je 97 (13,1%) umrlo. Djeca su najviše umirala od komplikacija (upala pluća).

U svakom slučaju pojave zarazne bolesti, već pri izvidima, a naročito u toku trajanja, poduzimane su sve mjere radi spriječavanja daljnjeg širenja. Kotarski i općinski liječnici su određivali izolaciju bolesnika koliko je to bilo moguće. Vršila se dezinfekcija stanova, pokućstva i rublja. Zabranjivani su javni skupovi, određivani što rjeđi kontakti među stanovništvom, zabranjivano je održavanje karmina. Školska se obuka obustavljala na kraće ili dulje vrijeme. Izvještaj navodi da se tim mjerama us-

pjelo spriječiti širenje pojedinih zaraznih bolesti, pa su se one tokom godine javljale sporadično, jedino je hripavac poprimio epidemijski karakter.

Trahom. — U toj je godini bilo oboljelih od trahoma ukupno 189 osoba. Broj oboljelih u pojedinim kotarevima je bio slijedeći: u kotaru Ivanec 27 oboljelih, Krapina 2, Klanjec 5, Ludbreg 118, Novi Marof 3, Pregrada 16, Varaždin 4 i u kotaru Zlatar 14 oboljelih.

Spominje se da se liječenje oboljelih sprovelo u smislu naredbe Kr. zemaljskog vladinog odjela za unutarnje poslove od 6. ožujka 1905. g. br. 17.857 u sjedištima uredovnih liječnika (kotarskih i općinskih), a uspjeh je bio »uglavnom povoljan«. Ne navode se nikakvi detaljniji podaci (8).

Godina 1907.

U izvještaju (9) se za tu godinu tvrdi da su, usporedbom pobola i pomora s prethodnom godinom, prilike u toj godini, s obzirom na javno zdravstvo, znatno povoljnije. Od zaraznih je bolesti samo šarlah pokazivao epidemijski karakter, druge su se zarazne bolesti javljale sporadično.

U provedbi javnozdravstvenih mjera spominje se da se, zbog pojave širenja plućne tuberkuloze, sprovode sve propisane mjere opreza »kako u uredskim prostorijama, tako i na javnim mjestima«. U pogledu kontrole provedbe higijenskih uredaba izvršen je pregled svih javnih zgrada, učiona, krčmi i gostiona putem provjerenstva i izdane su naredbe za saniranje nađenih nedostataka. Te je godine kr. županijska oblast županije varaždinske izdala dvije naredbe: jedna, br. 15.559 od 10. prosinca 1907. g., zdravstveno-redarstveni propis o higijenskim uvjetima javnih objekata, a druga, br. 13.314 od 7. kolovoza 1907. g., naredba kojom se jamči izdašna besplatna liječnička pomoć siromašnim žiteljima županije. Besplatno liječenje siromaha vršit će se na teret zaklade udruženih zdravstvenih općina županije varaždinske. Javnu je zdravstvenu službu te godine sprovodilo 8 kotarskih i 7 općinskih liječnika. Na području cijele županije ima 9 ljekarni, a ručne ljekarne drže općinski liječnici u Budinšćini, Malom Bukovcu i Zaboku.

Zarazne su se bolesti kretale ovako:

Difterija. — Najviše je bilo oboljelih u kotaru Zlatar 39, zatim u kotaru Pregrada 25, Varaždin 17, Krapina 8, Novi Marof 7, Ivanec 3. 39% oboljelih je umrlo.

Šarlah. — 373 djece je oboljelo od ove bolesti, a 90 ih je umrlo (28%). Bolest je vladala epidemijski u kotaru Novi Marof, dok je u ostalim kotarevima bilo sporadičnih slučajeva.

Ospice. — Na području cijele županije oboljelo je samo jedno dijete (kotar Krapina) i ono je ozdravilo. Spominje se da je bolest bila blagog toka.

Varicellae. — Na području kotara Ivanec i Novi Marof bilo je ukupno bolesno 36 djece. Bolest je bila blagog toka, jedno je dijete umrlo.

Trbušni tifus. — Oboljelih je bilo u svim kotarevima, osim u kotaru Ludbreg i Ivanec, ukupno 177; 33 osobe (18,7%) su umrle. Bolest se javljala ljeti.

Dizenterija. — Bolesti je bilo u kotarevima Ivanec, Krapina, Novi Marof, Varaždin i Zlatar sporadično, a u kotaru Pregrada epidemijski. Oboljele su ukupno 72 osobe, od kojih je 13 (18%) umrlo.

Hripavac. — 157 djece je oboljelo od te bolesti. Bolest se javljala sporadično u kotarevima Ivanec, Klanjec, Krapina, Pregrada i Zlatar. Umrlo je dvoje djece (1,3%) zbog posljedične upale pluća.

Parotitis epidemica. — U svim je kotarevima oboljelo ukupno 136 djece i sva su ozdravila.

Sepsis puerperalis (babinjačna groznica). — Tri su žene oboljele na području kotara Novi Marof. Jedna je umrla, dok su druge dvije ozdravile.

Vrbanac. — Bilo je 5 oboljelih na području kotara Ludbreg i svih je pet ozdravilo.

Influenza. — Bolesnih je bilo u svim kotarevima, a bolest je bila blagog toka. Izvještaj navodi da je »pomor bio neznatan«.

Trahom. — Bolesnih od ove bolesti je bilo u kotaru Ivanec, Ludbreg, Pregrada i Zlatar. Ambulantno je liječeno u kotaru Ivanec 29, Ludbreg 263, Pregrada 31 i kotaru Zlatar 12 trahomatoznih bolesnika. Nema nikakvih podataka o uspjehu liječenja.

Rabies (bjesnoća). — 13 je osoba bilo ugriženih od bijesnih ili na bjesnoću sumnjivih životinja. Povrijeđenima je pružena prva pomoć i većina je odmah upućena na liječenje u Pasteur-ov zavod u Budimpeštu, prof. dr Högyes-u. Nakon 2—3 tjedna antirabičnog liječenja vraćali bi se kući izliječeni. Oni koji nisu htjeli ići na liječenje u Budimpeštu liječili su se ili kod kuće ili kod Niemčića (poznati nadriliječnik, op. p.), a jedan je od njih umro.

Godine 1907. je rođeno 11.280 djece. Sa uspjehom je primarno cijepljeno protiv velikih boginja 88%, dok je uspješno revakcinirano 71% školske djece (9).

Godina 1908.

U općoj ocjeni zdravstvenog stanja stanovništva za 1908. godinu kaže se u izvještaju (10) da je bilo dosta dobro. Tomu su pridonijele, prvenstveno, povoljne klimatske prilike u cijeloj godini, a naročito u jesenskom razdoblju. Smatra se da je to bilo toliko značajno, te su bolesti, koje se inače javljaju u pojedinim godišnjim dobama, bile te godine izuzetno rijetke, a ako su se pojavile, bile su posebno blagog karaktera.

Da nije bilo nešto više i nešto češće nekih zaraznih bolesti koje su, kad su se razmahale, preuzele šire područje i dulje trajale od uobičajenog, mogla bi se ta godina, prema izvještaju, smatrati povoljnijom od prethodne. Navodi se da je bilo manje smetnji probavnih organa »u obliku zažega želuca i crijevlja«, a reumatizam mišića i zglobova se javljao zimi. Od zaraznih se bolesti posebno spominje šarlah i trbušni tifus, kao češći nego inače i »u nešto većem broju i značenjem pošastnim i hudim«. Ostale su zaraze bile sporadičnog značaja.

Prema popisu je te godine bilo rođeno 11.387 djece, a od toga je protiv velikih boginja sa uspjehom cijepljeno 9.175. Školske je djece bilo 7.089 i od toga je uspješno revakcinirano 4.063.

Zaraznih je bolesti u toj godini bilo:

Difterija. — Bilo je sporadičnih oboljenja u svim kotarevima županije, osim u kotaru Ludbreg i Novi Marof. Oboljelo je 56 djece, a od toga je 10 umrlo.

Šarlah. — Bolest se pojavila epidemijski u kotaru Novi Marof, no bila je ne mnogo manje frekventna u kotaru Klanjec i znatnije proširena u kotarevima Pregrada i Varaždin. Izvještaj navodi da je bolest bila »dosta hudog značaja«, a bolesne je djece bilo: u kotaru Ivanec 26, u kotaru Klanjec 211, Krapina 18, Novi Marof 219, Pregrada 159, Varaždin 144 i kotaru Zlatar 13. Ukupno je na području županije bilo 787 bolesne djece, a od njih su umrla 273 djeteta (34%).

Morbilli. — Pojavili su se u svim kotarevima, a najviše u varaždinskom. Oboljelo je 311 djece, od kojih je umrlo 19 (6%).

Varicellae. — Od te je bolesti oboljelo u pregradskom kotaru 11, a u varaždinskom 14 djece. Sva su djeca ozdravila.

Trbušni tifus. — U zlatarskom je kotaru ta bolest bila epidemiskog karaktera, dok su se i u drugim kotarevima javljali sporadični bolesnici. U svemu je oboljela 161 osoba, od kojih su 24 (15%) umrle. Izvještaj navodi da je u kotaru Zlatar pronađeno i utvrđeno da su uzrok bolesti bunari iz kojih se uzima voda za piće, te da su bili onečišćeni i voda pokvarena. Nakon što su bunari zatvoreni, smanjio se broj oboljelih, a pod konac godine je bolest potpuno iščezla.

Dizenterija. — Bilo je sporadičnih bolesnika u kotaru Pregrada i Zlatar. Oboljele su 22 osobe, od kojih je troje (13%) umrlo.

Hripavac. — Od te je bolesti bilo bolesno djece u kotarevima Klanjec, Pregrada i Varaždin. Oboljelo je 35 djece i samo jedno dijete umrlo je uslijed komplikacije upale pluća.

Parotitis epidemica (upala podušnih žlijezda). — U kotaru Ivanec je oboljelo 16 školske djece i sva su ozdravila.

Anthrax (bedrenica, crni prišt). — Sedmero se ljudi zarazilo derući kožu s krave koja je uginula od bedrenice u selu Poznanovcu, kotar Zlatar. Svi su oboljeli hospitalizirani i nakon višemjesečnog liječenja ozdravili.

Trahom. — Bolest je raširena u kotarevima Ivanec, Krapina, Ludbreg, Varaždin i Zlatar. Vršeno je ambulantno liječenje trahomatoznih bolesnika u sjedištima kotarskih odnosno općinskih liječnika, a izvan njihovih sjedišta, ako su bolesnici bili udaljeni više od 10 km. Liječen je u kotaru Ivanec 41 bolesnik, u kotaru Ludbreg 298, Krapina 2, Pregrada 36, Varažgin 6 i u kotaru Zlatar 11 bolesnika. Izliječeno je, odnosno poboljšano stanje u 55 bolesnika (14%), ostalih je 339 bolesnika preostalo na daljnjem liječenju.

Bjesnoća. — Te je godine ugrižen u varaždinskom kotaru jedan čovjek od navedene životinje sumnjive na bjesnoću. Nakon što mu je pružena prva pomoć, upućen je na liječenje u Pasteur-ov zavod u Budimpeštu prof. Högyes-u. Vratio se zdrav kući (10).

Godina 1909.

Govoreći općenito o zdravlju ljudi spominju se sezonske bolesti tipične za pojedine godišnje dobi uz popratni komentar kao i prethodnih godina (11). Navodi se da su u nekim krajevima županije opaženi jači nastupi malarije, popustne groznice, za koju se kaže da su joj uzrok česte kiše, od kojih su nastale mnoge močvare. Gripa se spominje kao sporadična i nigdje nije poprimila epidemijski karakter. Zarazne su bolesti bile blagog toka, sporadične, osim šarlah i tifus. Ove posljednje su se ponegdje jače razmahale, ali ne kao prethodne godine i ne može se govoriti o epidemiji, »posvemašnjoj zarazi«.

Zdravstveno se osoblje te godine sastojalo od 22 »graduira« liječnika i 1 patrona kirurgije. Liječnici su bili: 1 županijski fizik, 1 liječnik u kaznionu Lepoglava, 8 kotarskih, 8 općinskih, te 4 privatna liječnika. U županiji je, nadalje, bilo 8 ljekarnika, 1 ljekarnički providnik, 3 ljekarnička pomoćnika i 6 vježbenika, te, konačno, 53 primalje djelomično namještene djelomično privatne. Županija je podijeljena u 16 udruženih zdravstvenih općina.

Zaraznih je bolesti te godine bilo:

Difterija. — Pojavila se sporadično u svim kotarevima i od nje je oboljelo 84 djece, od kojih je 62 (73,8%) ozdravilo, a 22 (26,2%) umrlo.

Hripavac. — Bolesti je bilo u svim kotarevima. Osobito je mnogo oboljelo školske djece u Velikom Trgovištu, pa je zbog toga obustavljena obuka u mjesnoj školi kroz 10 dana. Ukupno je bilo u cijeloj županiji bolesno 436 djece, od kojih je 392 (89,6%) ozdravilo, a 36 (8,2%) je umrlo; 8 je djece preostalo na liječenju istekom godine.

Trbušni tifus. — Bolesti je bilo u svim kotarevima županije i bila je blagog toka. Izvještaj, po prvi put, spominje da je uzrok bolesti »strukovno ustanovljen«, pa ističe da su ljudi oboljevali koristeći za piće nezdravu, nevaljalu i nečistu vodu i da je broj oboljelih opadao čim su se zagađeni bunari pročistili. Ukupno je bilo oboljelih 244, 209 osoba je ozdravilo (85,6%), a umrlo je 26 (10,6%), dok je 9 bolesnika preostalo na liječenju istekom godine.

Šarlah. — Bolest se pojavila u svim kotarevima županije, osim u klanječkom, a najviše u novomarofskom i varaždinskom. Iako je obolio veliki broj djece, ipak je broj manji nego prethodne, 1908. g., a i karakter bolesti je bio blaži. Ukupno je oboljelo 254 djece, od kojih je 185 (72,8%) ozdravilo, 62 (24,4%) je umrlo, a 7 bolesnika je ostalo bolesno na kraju godine. U Gornjoj Rijeci je bila obustavljena obuka u školi na 8 dana, jer je u neposrednoj blizini škole oboljelo od šarlaha dvoje djece.

Dizenterija. — U kotaru Ivanec i Zlatar je bilo sporadičnih slučajeva ove bolesti. Zbog shvaćanja etiologije ove bolesti citirat ću cijeli navod izvještaja: »Za ljetne žege usljed slabe, neprobavljive i nedovoljne hrane te nezdrave pitke vode, oboljelo je 75 osoba, od kojih je 64 (85,3%) ozdravilo, a 11 (14,7%) umrlo.«

Morbilli. — Ove je bolesti bilo u svim kotarevima, osim varaždinskog i zlatarskog. Bolest je bila sporadična, osim u mjestu Kraljevec, kotar Klanjec, gdje se morala zatvoriti škola kroz 10 dana zbog bolesti među školskom djecom. Ukupno je u županiji oboljelo 314 djece, 291 dijete (92,6%) je ozdravilo, a 11 (3,5%) umrlo, 12 djece je koncem godine preostalo na liječenju.

Varicellae. — U kotaru Zlatar, Klanjec i Pregrada oboljelo je 21 dijete i sva su ozdravila. Ovu bolest izvještaj naziva »laka i nevažna«.

Parotitis epidemica. — 14 djece je oboljelo u kotaru Pregrada i sva su ozdravila.

Sepsis puerperalis. — 4 su žene oboljele na području kotara Ivanec i Novi Marof. Dvije su ozdravile, a dvije umrle. U izvještaju se kaže da su protiv ove bolesti poduzete sve zakonom propisane mjere. Gdjegod je bilo moguće izvršena je dezinfekcija osoba, namještaja, posteljine i stanova, ali izolacija bolesnica nije provediva zbog stambenih prilika. Kotarski i općinski su liječnici dolazili u kuće bolesnica u razmacima 8—14 dana i pružali im pomoć.

Trahom. — Kao i ranijih godina, liječenje se sprovodi ambulantno. Ovdje se susrećemo s nazivom »vanjskih« odnosno »središnjih ambulatorija«. Kada se sprovodilo ambulantno liječenje trahomatoznih bolesnika u sjedištima kotarskih ili općinskih liječnika, tada se ta ambulanta nazivala »središnji ambulatorij«. Ako su bolesnici življeli u udaljenosti većoj od 10 km od središta, liječnik je u određene dane proljetnog ili jesenskog perioda liječenja odlazio u mjesta i sprovodio ambulantno liječenje putem »vanjskih ambulatorija«. Te je godine bilo »vanjskih ambulatorija« u selima: Gjelekovcu, Imbriovcu, Ivancu, Strugi i Kunovcu u kotaru Ludbreg, a u kotaru Krapina u selima Gjurmancu i Petrovskom. Bilo je liječeno: u kotaru Ivanec 37 bolesnika, u kotaru Krapina 27, Ludbreg 245, Pregrada 26, Varaždin 15, te u kotaru Zlatar 9 bolesnika. Ukupni je broj liječenih 359. Od tog su broja 52 (14,4%) bolesnika izliječena, dok je za daljnje liječenje, dakle neizlečenih, preostalo 307 bolesnika (85,6%)!

Bjesnoća. — 23 su osobe ugrižene od životinja sumnjivih na bjesnoću te godine. Jedna je osoba, iz kotara Klanjec, upućena na liječenje u Pas-

teur-ov zavod u Bodimpeštu. Ne spominje se zašto je samo ta jedna osoba upućena, niti se govori o preostalim 22 (11).

Godina 1910.

U općenitom prikazu zdravstvenog stanja stanovništva županije izvještaj (12) navodi da je 1910. godine zdravstveno stanje ljudi bilo daleko povoljnije nego u godinama 1907, 1908. i 1909. Pogotovo se to vidi ako se uspoređi pobol i pomor te godine sa stanjem u prethodne tri.

Budući da 1910. godina nije tako davna, neka mi bude dozvoljeno citirati u cijelosti pasus izvještaja koji se odnosi na malariju: »Popustna groznica ili malarija, ta u našim kotarima endemijska bolest, nepojavljuje se više tako često te je od svoje prijašnje žestine i težine mnogo izgubila. Neopaža se najme po selima više toliko kahektičkih ljudi čija slabost i mlohavost jeste posljedica gustih i jakih nastupa malarije.«

Na kraju općenitog prikaza zdravstvenih prilika kaže se da se pod konac te godine »pojavi i gripa u kolibe i palače, zgrabila i staro i mlado«, ali bez ikakvih težih posljedica. U toj je godini po prvi put evidentiran »tanasus traumaticus« i »blenorrea neonatorum«. Zarazne su se bolesti javljale sporadično, jedino je nešto veći broj bio oboljelih od šarlaha (Gjelekovec) i trbušnog tifusa (kotar Pregrada), ali su bolesti bile blage forme.

Među zdravstvenim osobljem nema razlike u odnosu na prethodnu godinu. Bilo je rođeno 11.911 djece, od kojih je uspješno cijepljeno protiv velikih boginja 10.063 (90%), a školske je djece uspješno revakcinirano 4.850, odnosno 72% sveukupnog broja.

Kretanje zaraznih bolesti:

Difterija. — Osim u novomaroškom i ludbreškom kotaru, bilo je te bolesti sporadično u cijeloj županiji. Oboljelo je 76 djece, od toga ozdravilo 59 (77,6%), a umrlo 17 (22,4%). U izvještaju za ovu, kao i za 1912. godinu se navodi da se liječenje oboljele djece od difterije vršilo »potkožnim uštrcavanjem bečke surutke proti difteriji«.

Hripavac. — U svim kotarevima, osim kotara Ludbreg i Krapina, bilo je oboljelih od ove bolesti kroz cijelu godinu. Iz prethodne je godine preostalo 10 bolesnika, a nanovo je oboljelo 164 djece, pa je ukupno bilo bolesnih 174. Od njih je 156 (89%) ozdravilo, a 18 (10%) umrlo, najviše zbog posljedice upale pluća.

Trbušni tifus. — Javljao se u svim kotarevima županije, negdje blažeg, negdje oštrijeg toka, ali se bolest nije razvila u epidemiju. Nešto je jače bila izražena u pregradskom kotaru, naročito u selima Gregurovec, Desinić Gora i Jalšovec Gornji. Kao i za prethodnu godinu, napominje se da je stručno utvrđeno kao uzrok te bolesti zagađeni bunari, te da je bolest jenjavala nakon sanacije. Iz 1909. godine je preostalo na liječenju 9 oboljelih osoba, u 1910. je oboljelo 288, dakle, ukupno je bilo bolesnih 297. Od toga je 232 (78%) ozdravilo, 43 (14%) umrlo, a 22 su bolesnika koncem godine preostala na liječenju.

Dizenterija. — Svega je 11 osoba oboljelo u cijeloj županiji i od njih je 8 (72,7%) ozdravilo, a trojica su umrli. Dizenteriju opisuju izvještaj kao »bolest glada i nevolje ljudske, pa još k tomu i priljepčiva«.

Šarlah. — Prije nego se iznose podaci o raširenosti te bolesti ove godine, u uvodu se kaže da je ovo »najstrašnja od svih dječjih bolesti zbog svakojakih i nepredviđenih posljedica«. Bolesne je djece bilo u svim kotarevima, osim ivanečkog, s dosta blagim tokom bolesti i sporadičnim karakterom. Jedino je u mjestu Gjelekovec, kotar Ludbreg, bolest imala epidemijski karakter. Bilo je bolesno mnogo školske djece, pa je zbog toga bila obustavljena obuka u školi kroz 14 dana.

Iz prethodne je godine preostalo 7 bolesne djece, novo je bilo oboljelih 182, pa je ukupno bolovalo 189 djece, 138 djece je ozdravilo (73%), dok ih je 49 (25%) umrlo. Dvoje je djece preostalo na liječenju istekom godine.

Morbilli. — Bolest se javljala sporadično u kotarevima Klanjec, Ludbreg, Pregrada i Varaždin. Bila je posve blagog toka. Računajući preostalih 12 djece oboljelih prethodne godine s novooboljelima, bilo je ukupno 73 bolesne djece. Od njih je 67 (91%) ozdravilo, samo je jedno dijete umrlo, a 5 ih je preostalo na daljnjem liječenju krajem godine.

Varicellae. — 17 djece je oboljelo od te bolesti u kotarevima Klanjec, Pregrada i Varaždin i sva su ozdravila u kratkom vremenu.

Parotitis epidemica. — Bolest se javljala sporadično u kotaru Ivanec, Pregrada, Varaždin i Zlatar. Oboljelo je 65 djece i sva su ozdravila.

Rubeola. — Bilo je 12 djece bolesno od te bolesti u kotaru Pregrada i sva su ozdravila.

Sepsis puerperalis. — U varaždinskom i ivanečkom kotaru su oboljele 3 babinjače, jedna je ozdravila, a dvije su umrle.

Vrbanać. — U kotaru Ivanec, Krapina i Varaždin oboljelo je 8 osoba. Svi su, nakon kraćeg ili duljeg vremena, ozdravili.

Tanasus traumaticus. — 4 su osobe oboljele od te bolesti, i to u kotarevima Ivanec, Ludbreg i Varaždin. Bila su to dva muškarca i dvije žene. Svi su umrli. Nema nikakvih daljnjih podataka o toj bolesti.

Blenorrhoe neonatorum. — Spominju se dva novorođenčeta, ženskog spola, oboljela od te bolesti u varaždinskom kotaru. Navodi se da se radi o »priljepčivoj bolesti«. Djeca su ozdravila, međutim, nema ni riječi o etiologiji blenoreje.

Anthrax (bedrenički prišt). — Spominje se da je obolio jedan muškarac u kotaru Zlatar i ozdravio.

Izvještaj navodi da su uredovni liječnici sprovodili sve zakonom propisane mjere u cilju spriječavanja širenja zaraznih bolesti, redovito obilazili bolesnike, a ako se radilo o siromašnim bolesnicima, propisivali su

lijekove i liječili oboljele na teret županijske zaklade udruženih zdravstvenih općina.

Od mjeseca kolovoza, pa sve do polovice prosinca 1910. godine prijetila je opasnost unošenja kolere na područje varaždinske županije iz susjedne Mađarske. Naredbom vlade postavljene su straže uz Dravu na svim prometnim točkama i strogo je kontroliran promet stranaca. Obavlja se dezinfekcija odijela, predmeta i posteljine. Eventualno sumnjiva osoba pomno se pregledavala, a radi uspješnije dezinfekcije nabavljen je, troškom županijske oblasti, parni dezinfektor i pohranjen u županijskoj zgradi.

Trahom. — Na već ranije navedeni način liječeni su u pojedinim kotarevima oboljeli od trahoma, i to: u kotaru Ivanec 29 bolesnika, Krapini 52, Ludbregu 202, Pregradi 25, Varaždinu 14 i Zlataru 9. Ukupno je liječen 331 bolesnik. Te je godine brisano iz evidencije 59 bolesnika, i to: 56 (16,9%) kao izliječeni, te po jedan radi smrti, preseljenja i neizliječivosti. Preostaju na daljnjem liječenju 272 bolesnika.

Bjesnoća. — 6 je osoba ugriženo od bijesnih ili na bjesnoću sumnjivih životinja: 3 iz kotara Klanjec i 3 iz kotara Zlatar. Petorica su upućena na liječenje u Pasteur-ov zavod u Budimpešti, a jedan (iz kotara Klanjec) je nestao i nije se saznalo kuda (12).

Godina 1911.

Kao i prijašnjih godina, u opisu zdravstvenog stanja i pobola (»razbolja«) stanovništva navode se bolesti dišnih organa i reumatizam zimi, a probavnih, odnosno proljevi, ljeti. Kaže se da je bilo manje pojave malarije, a kao razlog za to se navodi naročito sušno ljeto i jesen (13).

Budući bi izgubilo svaki čar prepričavati bilješku o influenci, bit ću slobodan, i ovom prilikom, citirati odnosni pasus u cijelosti: »Influenza, taj nemili gost sa uralskih i sibirskih stepa, koja je pred 25 godina nahrupila u Srednju Evropu, udomila se potpuno u našim krajevima, pa se svake godine, sad početkom, sad koncem iste, pojavljuje, izgubila je vrlo mnogo od svoje prijašnje žestine, te više ne traži toliko ljudskih žrtava. Prošla epidemija bijaše vrlo slaba.«

Danas, sedamdesetak godina kasnije, ne govorimo o uralskoj ili sibirskoj influenci, nego o azijskoj gripi!

Među zaraznim se bolestima prvi put spominje meningitis, lues i cholera asiatica. Bolesti su se pojavljivale sporadično, jedino su morbilli izazvali epidemiju u cijeloj županiji, a trbušni je tifus u nekim dijelovima županije poprimao karakter male epidemije, ali je tok bolesti bio blag i sa slabim pomorom.

Zdravstveno se osoblje te godine sastojalo od 18 liječnika i 1 patrona kirurgije, ljekarničkog je osoblja bilo ukupno 17. Primaljsku službu vrše 54 primalje. Nepopunjeno je mjesto županijskog fizika.

Rođeno je te godine 10.893 djece, a sa uspjehom cijepjeno, primarno, protiv velikih boginja 9.151 dijete (89,9%). Od školske je djece sa uspjehom revariolizirano 81,4%.

Zarazne su se bolesti pojavljivale ovako:

Difterija. — Sporadičnih je oboljenja bilo u svim kotarevima, osim u kotaru Klanjec. Jači je mah uzela u selu Gjelekovcu, kotaru Ludbreg, pa je ondje zbog toga obustavljena obuka u školi kroz 14 dana. U cijeloj je županiji oboljelo 82 djece, od kojih je 66 (80%) ozdravilo, 14 (17%) umrlo, a dvoje preostalo bolesno istekom godine.

Trbušni tifus (trbušna, crijevna pošalina). — Bolesti je bilo u svim kotarevima županije sporadično, blagog toka, jedino u varaždinskom i zlatarskom kotaru poprimala je ozbiljniji, epidemijski karakter, ali isto blagog toka i ne uz veliku smrtnost.

Po prvi put se spominje da je uzrok toj bolesti ne samo »zločesta i nezdrava voda za piće«, nego i prijenos od osobe na osobu — contagium. Isto se tako, prvi put, spominje u izvještajima da se je te godine, 1911, »dalo vodu od više zdenaca bakteriološki istraživati, te je bilo ustanovljeno, da sadržaje vrlo mnogo tifusovih baccilla«.

Iz prethodne su godine preostala 22 bolesnika, novooboljelih je bilo 246, 194 (72%) je ozdravilo, 35 (12%) je umrlo, a 39 je preostalo na liječenju krajem godine.

Dizenterija. — U pregradskom i zlatarskom kotaru je bilo 8 oboljelih; 6 su ozdravili, a dvojica umrli.

Variola vera. — U selu Slanju, kotar Ludbreg, mjeseca svibnja 1911. pojavila se ta bolest u majke i kćeri u istoj kući. Etiologija (»provenijencija«) bolesti se nije mogla sa sigurnošću utvrditi, no pretpostavlja se da su oboljele od Roma. Bolesnice su ozdravile, a svi su ukućani, sustanari i susjedi odmah cijepljeni.

Šarlaha. — Bolest se javljala sporadično u svim kotarevima, osim ludbreškog. Nešto opasnijeg toka i pomalo epidemijskog karaktera bila je u Zlataru i većim mjestima tog kotara. U Zlataru je bila obustavljena obuka u školi kroz 6 tjedana. U cijeloj je županiji oboljelo 112 djece, pa je broj s preostale dvoje djece iznosio 114 bolesnih. Ozdravilo je 71 dijete (63%), 38 (33%) ih je umrlo, a petoro je preostalo bolesno istekom godine.

Morbilli. — Cijele se godine pojavljivala ta bolest po čitavoj županiji i nije gotovo bilo mjesta u kojem nije bila. Bolest je bila blagog toka, pa smrtnost nije bila velika. S preostalima iz prethodne godine ukupno je bilo 1.695 bolesne djece. Ozdravilo je 1.417 (83%), a umrlo 121 (7%) dijete, 156 djece je preostalo bolesno na kraju godine.

Varicellae. — Od te je bolesti oboljelo u ivanečkom, krapinskom i pregradskom kotaru 59 djece i sva su ozdravila.

Parotitis epidemica. — U klanječkom i ludbreškom kotaru je oboljelo 26 djece. Sva su ozdravila.

Sepsis puerperalis. — Jedna je žena podlegla toj bolesti u Zlataru.

Vrbanac. — Sporadično je bilo 11 oboljelih u kotaru Krapina i Varaždin. Jedan je bolesnik umro, drugi su ozdravili.

Tetanus. — Obolio je jedan muškarac u ivanečkom kotaru i ozdravio.

Meningitis cerebrospinalis. — Registriran je osamljeni slučaj te bolesti u selu Husinec, kotar Zlatar. Bolesnik je ozdravio.

Blenorrhoe neonatorum. — Oboljelo je jedno žensko novorođenče na području varaždinskog kotara i ozdravilo.

Lues. — Bolest je utvrđena u jednog muškarca u zlatarskom kotaru. Oboljeli je bio u teškom stanju, pa je poslan na liječenje u bolnicu. Nije naveden ishod bolesti.

Cholera asiatica. — Vrlo je impresivan opis te bolesti, pa sam ga slobodan citirati u cijelosti:

»Kao grom iz vedrog neba survala se ta azijska neman među pitome vinorodne gorice križovljanskog kraja kotara varaždinskog. Sredinom name mjeseca kolovoza 1911. naglo se razbolješe, u roku od dva dana, pod istim krovom, baka i unuka od prave azijske kolere, kako bje pozitivno ustanovljeno kemijsko bakteriološkim ispitivanjem dejekata u zagrebačkom zemalj. zavodu. Liječnička znanost, vještina i požrtvornost spasila je život obim ženama, a sa strogo provadanom prophylaxom i raznim nužnim obrambenim mjerama stalo se na put širenju te pogubne zaraze, te je tako i onaj kraj i okoliš cijeli spašen od tog pogibeljnog i zatornog gosta. Kasnije se nije pokazao ni jedan pa ni najmanji sumnjivi slučaj, dapače niti isti njihovi drugi domari 4 na broju (3 m., 1 ž.) izolovani 2 tjedna i pod strogom liječničkom paskom, ne pokazivahu nikada nikakvih znakova zaraze, a njihova dejekta, ponovo istraživana, dala su negativan rezultat«. Nije potrebno dodati ni riječi komentara!

Trahom. — Po ustaljenom principu sprovodilo se i te godine ambulantno liječenje trahomatoznih bolesnika u vanjskim i središnjim ambulancama, pa je liječeno na području kotara Ivanec 39 bolesnika, u kotaru Krapina 23, Ludbreg 290, Pregrada 26, Varaždin 23 i na području kotara Zlatar 8 bolesnika. Od ukupno liječenih 409 bolesnika 38 (9,5%) je ozdravilo, brisano iz evidencije: 1 zbog preseljenja, a 7 zbog neizlječivosti, tako su za daljnje liječenje preostala 363 neizlečena bolesnika (13).

Godina 1912.

U uvodnom prikazu općeg zdravstvenog stanja kaže se da je bilo mnogo reumatskih bolesnika uslijed naročito vlažne jeseni i zime. Gripa je, prema izvještaju (14), posve odomaćena i poprimivši endemijski karakter nije više tako oštra kao u prvim naletima. Od zaraznih se bolesti, osim svih dosada spominjanih, kao nova, po prvi put spominje poliomyelitis acuta, dječja uzma. Liječnika je bilo te godine u županiji: 8

kotarskih, 6 općinskih, 1 u kr. zemaljskoj kaznioni u Lepoglavi i 4 privatna. Bilo je, nadalje: 1 patron kirurgije, 8 ljekarnika, 1 providnik ljekarne, 5 ljekarničkih pomoćnika i 4 ljekarnička vježbenika. U županiji su bile 52 primalje, a od njih je 6 bilo privatnih. Spominju se pomoćne ambulante u kojima radi liječnik u određene dane jedanput tjedno u Bednji i Krapinskim Toplicama i dvaput mjesečno u Vidovcu i Radovanu.

Kretanje zaraznih bolesti:

Difterija. — Bolesti je bilo sporadično u blagoj formi u svim kotarevima. U formi male epidemije pojavila se u mjestu Sv. Petar, općina Mali Bukovec, kotar Ludbreg. Najviše je oboljelo školske djece, pa je u tom mjestu bila obustavljena školska obuka kroz 10 dana. Uz 2 bolesna preostala iz prethodne godine i oboljele djece tekuće godine, bilo je ukupno bolesne djece 92. Ozdravilo je 71 (75,6%) dijete, a umrlo ih je 23 (24,4%).

Hripavac. — U jeseni je bilo te bolesti u svim kotarevima, negdje više, negdje manje, no najviše u pregradskom kotaru. Oboljelo je ukupno 504 djece, od kojih je 427 (85%) ozdravilo, umrlo 35 (7%), dok je 42 djece ostalo na liječenju istekom godine.

Trbušni tifus. — Bilo je bolesnih u svim kotarevima, no nešto više, u proljeću, u kotaru Zlatar. Iz prethodne je godine preostalo 39 bolesnika, oboljelo je novih 194, pa je bilo ukupno bolesnih 233. Ozdravilo je 186 (79,8%), a umrlo 36 (15%), 11 je osoba preostalo na liječenju na kraju godine.

Dizenterija. — Pojavila se sporadično u kotarevima Ivanec, Klanjec i Krapina sa ukupno 26 oboljelih, od kojih je 18 (69%) ozdravilo, a 8 ih je umrlo (30%).

Šarlah. — I te je bolesti bilo u svim kotarevima. Karakter je bolesti bio različit: negdje dosta blag, negdje malign sa septičkim značajkama, a u pregradskom kotaru epidemijske tendencije. Zbog toga je ondje u više mjesta obustavljena obuka u školama. Sa 5 preostalih bolesnika iz prethodne godine bilo je ukupno 312 oboljelih, 202 su ozdravili (64,7%), a umrlo je 101 dijete (32%). Devetero je djece preostalo na liječenju na kraju godine.

Morbilli. — Zimi i ponovno u proljeće javila se ta bolest u svim kotarevima relativno blagog toka, osim u ivanečkom i pregradskom kotaru, gdje je poprimila ozbiljniji karakter sa češćim komplikacijama. 156 je djece preostalo bolesne iz prethodne godine, oboljelo ih je 998; ukupno je bilo 1.154 bolesne djece. Ozdravilo je 1.055 (91%), a 99 djece je umrlo (9%). Zbog te bolesti bila je u nekim školama obustavljena obuka kroz 14 dana.

Rubeola. — Bilo je bolesnih među djecom kotara Ivanec, Klanjec i Varaždin. Ukupno je oboljelo 64 školske djece i sva su ozdravila.

Parotitis epidemica. — Sporadično je u klanječkom i novomaroškom kotaru oboljelo 49 i svi ozdravili.

Poliomyelitis (poliomyelitis acuta infantum anterior, dječja uzma). — Prvi put se ta bolest spominje u izvještajima, pa ću radi toga citirati u cijelosti taj dio: »Tečajem proljeća 1912. motreno je u kotaru novomaroškom do 20 slučajeva bolesti tkz. dječje uzme. Prvi su slučajevi opaženi u mjestu Novi Marof i to u kolovozu, a kasnije u mjestima Podevčevo, Remetinec, Ključ, Orehovec te po jedan slučaj u Ljubešćici i Varaždinskim Toplicama. Sva ova mjesta osim V. Toplica u neposrednoj su blizini Novog Marofa, koji je centrum, oko kojeg se ta mjesta nalaze u krugu sa 4 km radiusa. Bolest ova nije sigurno priljepčiva (kontagiozna) jer nije opaženo, da bi dvoje ili više djece u jednoj kući oboljelo. Sama bolest nije po život eminentno pogibeljna (motrena su samo 2 smrtna slučaja) nu posljedice, koje nastaju, su dosta teške. U više slučajeva zaostala je djelomična uzma (paraliza). Teške i raširene uzme (kljenuti) motrene su u početku nastupa bolesti, koje se kasnije znatno popravljaju. Napadno se često opažala kljenut ličnog živca (paralysis facialis). U 6 slučajeva vidjela se ona sama, dok kljenut donjih okrajina u opće nije postojala ili je već bila potpuno iščezla. Oboljela su djeca isključivo ispod 6 godina stara, a najčešće ih ima od 2—3 godine. Djeca gostioničara oboljela su u 5 slučajeva, te nije isključeno, da užitak alkohola nastupu ove bolesti pogoduje.«

Sepsis puerperalis. — Dvije su babinjače oboljele od te bolesti: jedna u kotaru Ivanec i ta je umrla, a druga u novomaroškom kotaru; ova je ostala živa.

Vrbanac. — U kotarevima Krapina, Pregrada i Varaždin oboljelo je 8 osoba i sve ozdravile.

Trahom. — Oboljelih od ove bolesti je bilo u svim kotarevima, osim u kotaru Klanjec i Novi Marof. U kotaru Novi Marof nekoliko godina unatrag nije iskazan ni jedan trahomatozni bolesnik. Uobičajenim je načinom u vanjskim i središnjim ambulantom liječeno 368 bolesnika, od kojih je 19 izliječeno, a 349 ih je preostalo i dalje na liječenju.

Bjesnoća. — Ljeti je u kotaru Ludbreg bilo 8 osoba ugríženo od bijesnih pasa. Do momenta sastavljanja izvještaja, dakle do 1913. godine, niti jedan od ugríženih nije pokazivao nikakvih znakova bjesnoće.

Zaključak

Prateći izneseno, kao i epidemiološku situaciju, djelomično se upoznajemo sa zdravstvenim stanjem stanovništva na području varaždinske županije prvih godina našeg stoljeća. Kao i u drugim, i u varaždinskoj su županiji postojale zdravstvene općine, samostalne ili udružene, sa svojim liječnikom. Značajni su momenti donošenje dviju odredaba županijske oblasti: naredba o pravu na besplatno liječenje siromaha iz sredstava udruženih zdravstvenih općina od 7. VIII 1907. i zdravstveno-redarstveni propis o higijenskim uvjetima javnih objekata od 10. XII iste godine.

Influenca, o kojoj i sada svake godine pišemo i upozoravamo na nju, nije ništa novog za ovo područje. Neprekidno nalazimo podatke o njenoj slabijoj ili jačoj prisutnosti. Malarija se navodi kao endemska bolest tih

krajeva i to daje naslutiti kakove su bile općenite prilike u pogledu javnih sanitacija i stanja terena uopće. Osim zaraznih bolesti, kojih još i danas imamo i od kojih neke već polako nestaju, velike su se boginje pojavile 1902, 1904. i 1911. godine. Difterija se na području varaždinske županije počinje liječiti Behring-ovim antidifteričnim serumom posljednjih godina prošlog stoljeća uz evidentan uspjeh. Tek se od 1907. godine bilježi upućivanje osoba ugríženih od bijesnih ili na bjesnoću sumnjivih životinja radi liječenja u Pasteur-ov zavod u Budimpeštu, iako je zemaljska vlada isposlovala besplatno liječenje siromaha od bjesnoće još 1892. godine (15).

Prvi se put registrira bolest babinja groznica i crveni vjetar 1907. g., bedrenica 1908, tetanus i blenoreja novorođenčadi 1910. g., dok se uzročnik trbušnog tifusa, bolesti koja se svake godine konstantno javlja na tom području, prvi put verificira 1911. godine.

Dijapazon zaraznih bolesti se iz godine u godinu proširuje, pa 1911. imamo registriranu upalu moždanih opna i koleru, dok su 1912. evidentirani prvi bolesnici od dječje paralize na području varaždinske županije.

Impresionira točnost vođenja evidencije kretanja zaraznih bolesti: pobol, pomor i praćenje do u najmanje selo. Iz tih se izvještaja vidi kakav je problem predstavljao trahom. Bio je endemski ukorijenjen s vrlo lošim ishodom liječenja.

Šturim su podacima prikazane zdravstvene prilike općenito, a i vrlo su oskudno izneseni podaci o zdravstvenom osoblju.

Literatura

1. *Belošević S.*: Županija varaždinska i slob. i kralj. grad Varaždin, Zagreb, 1926; —
2. *Deduš V.*: Varaždin i Hrvatsko zagorje, MCMXXXVI; 3. Izvješće Upravnog odbora i kr. podžupana županije varaždinske za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1902. Tisak J. B. Stifler, Varaždin; — 4. Izvještaji redovitih mjesečnih zasjedanja Upravnog odbora županije varaždinske u 1900. godini, »Varaždinski viestnik«, god. XI br.: 6, 10, 15, 19, 23, 28, 32, 37, 41, 45, 50. iz 1900, te god. XII br.: 2, 1901; — 5. Izvještaji redovitih mjesečnih zasjedanja Upravnog odbora županije varaždinske u 1901. godini, »Varaždinski viestnik«, god. XII br.: 7, 12, 15, 20, 29, 33, 38. i 42, 1901; — 6. Izvješće o radu Upravnog odbora županije varaždinske u vremenu od 1. siječnja do 31. prosinca 1904. Knjigotiskara J. B. Stifler, Varaždin; — 7. Izvješće o javnoj upravi varaždinskoj za godinu 1905. Knjigotiskara J. B. Stifler, Varaždin; — 8. Izvješće Upravnog odbora i kr. podžupana županije varaždinske za razdoblje od 1. siječnja do 31. prosinca 1906. Tisak J. B. Stifler, Varaždin; — 9. Izvješće Upravnog odbora i kr. podžupana županije varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutog odbora, kr. županijske i područnih joj kotarskih oblasti za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1907. Tisak J. B. Stifler, Varaždin; — 10. Izvješće Upravnog odbora i kr. podžupana županije varaždinske za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1908. Tisak J. B. Stifler, Varaždin; — 11. Izvješće Upravnog odbora i kr. podžupana županije varaždinske za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1909. Tisak J. B. Stifler, Varaždin; — 12. Izvješće ob uredovnom djelovanju Upravnog odbora županije varaždinske za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1910. Tisak J. B. Stifler, Varaždin; — 13. Izvješće ob uredovnom djelovanju Upravnog odbora županije varaždinske, kr. županijske i područnih joj kotarskih oblasti za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1911. Tisak Stiflera, Varaždin; — 14. Iz-

vješće ob urednovnom djelovanju Upravnog odbora županije varaždinske, kr. županijske i područnih joj kr. kotarskih oblasti za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1912. Tisak Stiflera u Varaždinu; — 15. Varaždinski vjestnik, god. III, br. 36., od 3. IX 1892.

A CONTRIBUTION TO THE KNOWLEDGE OF THE STATE OF HEALTH
OF THE POPULATION IN THE DISTRICT OF VARAŽDIN AT THE BEGINNING
OF THE XXth CENTURY WITH SPECIAL REFERENCE TO THE OCCURENCE
OF SOME INFECTIOUS DISEASES

Gustav PIASEK

Information and the epidemiological situation presented in the paper have helped us to find out, incompletely, about the health status of the population inhabiting the region of Varaždin district at the beginning of our century. In Varaždin district, there were also health communities independent or associated with their own physicians. The two important district regulations were passed at that time: orders of the right for free poor people treatment supported by financial resources of the associated health communities from August the 7th, 1907; and health-sanitary regulation on hygienic conditions of the public objects from December the 10th, 1907.

Influenza, a disease we write and warn about still every year, is nothing new for the mentioned area. We find constantly data on its more or less severe presence. Malaria was reported as an endemic disease of those parts of the country; so, we can have, at least, an idea of the public sanitation and condition of the terrain, in general. In addition to infectious diseases, which still exist although some are slowly disappearing, there were cases of variola in 1902, 1904 and 1911. At the end of the last century, diphtheria was successfully treated by Behring's anti-diphtheric serum in the district of Varaždin. The people bitten by rabid dogs, or some animals suspected of being rabid, were sent to Pasteur Institute in Budapest for treatment, but not until 1907, although the district authorities had brought about the free treatment of rabies for the poor people already in 1892.

The puerperal fever and erysipelas were registered in 1907 for the first time, anthrax in 1908, tetanus and blennorrhoea of infants in 1910, while the cause of typhoid fever (which constantly appears in the mentioned area) was verified in 1911 for the first time.

From year to year, there were more and more registered infectious diseases, so in the district of Varaždin cholera and meningitis were registered in 1911, while the first patients suffering from poliomyelitis were recorded in 1912.

A very impressive fact was the accurate registration of the infectious diseases' trend: morbidity, mortality and the following of cases even in the smallest village. Trachoma was a great problem. It took root endemically, and results of treatment were very bad.

The data on health condition are very poor, in general, as well as data on health staff.

JOVAN JOVANOVIĆ ZMAJ KAO LEKAR

Dušan MIŠKOV

»Prevrćući prašne knjige, prašne knjige i hartije...« u potrazi za za-beleženim stvarima od samog Jove Jovanovića Zmaja i o svemu što je o Zmaju pisano kao o lekaru nailazimo na vrlo oprečna mišljenja. Opšte uverenje je bilo da je Zmaj (slika 1) pesnik progutao Zmaja lekara. Naš istoričar medicine dr Rista Jeremić čak tvrdi da Zmaj nije bio dobar lekar, da se slabo snalazio u medicini, da je medicinu počeo studirati kasno i još razne druge stvari, iz čega bismo mogli steći uverenje da je Zmaj bio slab lekar i slabo poznavao medicinu. Simo Matavulj, koji nije bio lekar, bio je mišljenja da je Zmaj bio nepraktičan kao lekar i da nije mogao da prosperira kao lekar.

Nothnagel, veliki Zmajev prijatelj i veliki titan medicine, rekao je u svoje doba da samo dobar čovek može biti i dobar lekar. Ako pođemo od te činjenice iz celog opusa Zmajevog kako kao pesnika tako i kao lekara, oseća se jedna jako plemenita ljudska figura, a takođe iz zapisa savremenika znamo da je Zmaj bio meka srca, golubjeg srca, kao što je rekao njegov savremenik dr Laza Stanojević. Zmaj je bio spreman svakom da oprosti, sve da zaboravi, uvek spreman da se žrtvuje i da sve da od sebe (ne računamo nekoliko njegovih ispada staračke su-jete pred kraj života kada je nekada vrlo violentno reagovao na napade, ali i to je bila više verbalna reakcija nego neka smišljena akcija).

Veliki čovekoljubac, Zmaj je svakom čoveku, pa i bolesniku prilazio iskreno, toplo, ljudski, s najboljom željom da svakom čoveku pomogne. Što u ono doba razvoj medicine nije bio na današnjoj visini i što medicina nije pružala ono što danas pruža, nije bila Zmajeva krivica. Tuberkuloza koja je harala u XIX veku pogodila je skoro celu Zmajevu okolinu. Od nje su umrli Zmajevi prijatelji Stanko Vraz, dr Jovan Andrejević-Joles, Branko Radičević, Julije Radišić, od nje je bolovao i njegov pobratim Đura Jakšić i ista ga je i pokosila u zrelijim godinama. Od tuberkuloze umrla je i njegova žena Ruža, njegovo petoro dece, njegova brojna dalja familija, masa njegovih saradnika i prijatelja. Na nekoliko godina pred samu smrt, od tuberkuloze su mu umrle i njegove dve po-čerke Maca i Anka, pa se od toga udarca Zmaj više nije ni oporavio. On je bio posmatrač i saučesnik u svim tim tragedijama. Kako je mnogo ranije rekao u svojim »Đulićima uveocima«: »Pitam sebe, zar joj nemaš leka?« Ondašnji razvoj medicine i slabo znanje o tuberkulozi nije Zmaju omogućilo da nešto efikasno preduzme.